

UOT 338.262

AZƏRBAYCANDA ƏHALİNİN VƏ İQTİSADİYYATIN ENERJİ TƏMİNATININ YAXŞILAŞDIRILMASI YOLLARI

İsayev Ramin Əli oğlu*

Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının dissertantı

Xülasə

Məqalədə çoxillik statistik məlumatlar əsasında Azərbaycanda əhalinin və iqtisadiyyatın enerji ilə təminatının mövcud vəziyyəti təhlil edilmiş və onun yaxşılaşdırılması yolları göstərilmişdir. Burada həmçinin əhalinin və iqtisadiyyatın enerji ilə təminatının yaxşılaşdırılması üçün elektrik və istilik enerjisi, eləcə də qaz təchizatı sahəsində müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: *Azərbaycan iqtisadiyyatı, enerji təhlükəsizliyi, investisiyalar*

Giriş

Əhalinin və iqtisadiyyatın enerji ilə təminatının yaxşılaşdırılması hər bir ölkə iqtisadiyyatında mühüm yer tutur. Bu həmin ölkənin enerji təhlükəsizliyinin həyata keçirilməsi, təminatı və möhkəmləndirilməsi ilə sıx bağlıdır. Azərbaycan Respublikasında da uğurlu neft strategiyası həyata keçirilir. Ölkəmiz bir neçə ildir ki, artıq enerji idxalından onun ixracatçısına çevrilmişdir. Hazırda Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyi tam təmin edilmişdir. İndi respublikamız Avropanın enerji təhlükəsizliyində vacib rol oynayır. Azərbaycan enerji resursları Avropa bazarlarına ixrac olunur. Bununla belə, artan iqtisadi tələblərlə bağlı ölkə daxilində də əhalinin və iqtisadiyyatın enerji ilə təminatının yaxşılaşdırılması məsələsi daim aktual olaraq qalır. Bu baxımdan bizim məqalədə çoxillik statistik məlumatlar əsasında Azərbaycanda əhalinin və

iqtisadiyyatın enerji ilə təminatının mövcud vəziyyəti təhlil edilir və onun yaxşılaşdırılması yolları göstərilir.

Enerji təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi

Müstəqillik illərində həyata keçirilən milli neft strategiyası əsasında Azərbaycanda enerji sisteminin yenidən qurulması qarşıya qoyulan ən vacib tədbirlərdən biri olmuşdur. «Azərbaycan Respublikasında yanacaq-enerji kompleksinin inkişafı (2005-2015-ci illər) üzrə Dövlət Proqramı» və «Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı» sahənin perspektiv inkişafına təminat yaradan əsas məqsədli sənəd hesab olunur. Son 15 il ərzində energetika və enerji təhlükəsizliyi üzrə qəbul edilmiş qanunlar da adı çəkilən sahənin normativ-hüquqi bazasının formalaşmasına

*Bakı Dövlət Universiteti, Bakı şəhəri, AZ 1148. Z.Xəlilov, 23.
narqiz@mail.ru

Cədvəl 1

Azərbaycanda enerji təhlükəsizliyinə təminat yaradan mühüm əhəmiyyətli istehsal güclərinin və obyektlərin istifadəyə verilməsi

№	Enerji obyektləri	Ölçü vahidi	İstifadəyə verildiyi yer	Layihə gücü
1.	35 kVt və ondan yuxarı gücü olan elektrik ötürücü xətlərin çəkilməsi	km	Bakı, Goranboy, Bərdə, Naxçıvan, Gəncə, ölkənin regionları	265,2
2.	35 kVt və ondan yuxarı gücü olan aşağı gərginlikli transformator yarımstansiyaları	min kVt	Bakı, Füzuli, Ağcabədi, İmişli və ölkə bölgələri	1547
3.	Yüksək gərginlikli kabel xətti	km	Bakı	1,68
4.	10 kVt gərginlikli hava elektrik ötürücü xətlərinin çəkilişi	km	Ceyranbatan, Abşeron, Goranboy	337
5.	Səngəçal terminalı, xam nefti qəbul etmək, saxlamaq və hazırlamaq üçün rezervuar	ədəd/min m ³	Bakı, Səngəçal	4/100,8
6.	Mingəçevir, Yenikənd, Vayxır SES-in turbinlərin və generatorlarının yenidən qurulması	MVt	Naxçıvan MR, Mingəçevir, Şəmkir	445,0
7.	İstilik Mərkəzlərinin yeni qaz və buxar turbin qurğusu	buxar istehsalı MVt	Bakı, Mingəçevir	837,0
8.	220/110/10 kV yüksək gərginlikli transformator yarımstansiyası	MVt	Sumqayıt ş.	200
9.	Müxtəlif gücə malik yarımstansiyaların tikilməsi və bərpası	MVt	Sumqayıt, Culfa, ölkənin digər bölgələri	6363,0
10.	Müxtəlif ötürücü qabiliyyətli elektrik xətlərinin çəkilişi	km	Ölkənin bölgələri	535,0
11.	Magistral və rayonlararası (qəsəbə daxili) qaz xətlərinin çəkilişi	km	Ölkənin bölgələri	788,7
12.	Modul tipli elektrik stansiyalarının tikilməsi və istifadəyə verilməsi	MVt	Bakı, Naxçıvan MR, Astara, Şəki, Quba, Xaçmaz	758,0
13.	Fiber-optik magistral kabel xəttinin çəkilişi	km	ölkənin bölgələri	406,0
14.	Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəməri	km	Bakı ş.	442,0
15.	Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri	km	Bakı ş.	442,0

Mənbə: AR DSK-nın «Azərbaycanda tikinti» statistik məcmuəsinin məlumatları oxşar obyektlərin qruplaşdırılması əsasında tərtib edilmişdir. Bakı: DSK, 2010, s. 22-49.

təminat yaratmışdır. Adı çəkilən proqramlarda nəzərdə tutulan tədbirlərin vaxtında həyata keçirilməsi nəticəsində ölkəmiz elektrik və qaz enerjisi idxal edən ölkədən bu enerjidaşıyıcıları ixrac edən ölkəyə çevrilmişdir. Nəticədə, respublikamızın enerji təhlükəsizliyi tam təmin edilmişdir. Hazırda regionda bütün enerji layihələri üzrə Azərbaycan hakim mövqedə dayanan ölkədir. Enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində əldə edilmiş uğurlar Azərbaycanı həm siyasi, həm də iqtisadi cəhətdən daha da gücləndirir.

Yeni elektrik stansiyalarının, paylayıcı şəbəkələrin, ötürücü xətlərin, transformatorların inşası və digər tədbirlərin görülməsi nəticəsində əhalinin və iqtisadiyyatın enerjidaşıyıcıları ilə təminatı əsaslı şəkildə yaxşılaşmışdır. 1997-2009-cu illər ərzində elektrik, istilik, qaz təchizatı, qazın nəqli üzrə müxtəlif təyinatlı 50-dən çox obyekt tikilmiş və yenidən qurulmuşdur. Həmin obyektlərin oxşar əlamətlər üzrə qruplaşdırılaraq təsnifatını, istifadəyə verildiyi yeri və gücü xarakterizə edən

məlumatlar cədvəl 1-də öz əksini tapmışdır [2]:

Cədvəl 1-in məlumatlarından göründüyü kimi, ölkənin enerji təhlükəsizliyinə təminat yaradan mühüm əhəmiyyətli istehsal gücləri bütün iri şəhərləri və bölgələri əhatə etmişdir. Onların içərisində elektrik enerjisi və qaz nəqli ilə məşğul olan yeni müəssisələrin sayı üstünlük təşkil edir.

Respublikamızın regionlarında ümumi gücü 700 MVt-dan çox olan modul tipli elektrik stansiyalarının tikilməsi, mövcud istilik elektrik stansiyalarında və SES-lərdə yenidənqurma işlərinin aparılması müxtəlif gücə malik transformatorların yarımstansiyalarının yaradılması, elektrik ötürücüsü xətlərinin çəkilməsi, magistral, rayonlararası və yaşayış məntəqələri üzrə qaz xətlərinin çəkilişi və bərpası, müxtəlif ölçüyə malik elektrik xətlərinin təzələnməsi və s. enerji sahəsində yerinə yetirilən kompleks tədbirlərin əsas tərkib hissəsini təşkil etmişdir.

2000-2009-cu illər ərzində respublikamızda enerjidaşıyıcıları müəssisələrinin maddi-texni-

Cədvəl 2

Azərbaycanda enerjidaşıyıcıları müəssisələrində əsas kapitala yönəldilən investisiyalar

İllər	İnvestisiyanın mənbəyi (milyon manat)	İqtisadiyyatın bütün sahələrində əsas kapitala yönəldilən investisiyaların tərkibindəki xüsusi çəkisi (%-lə)
2000	83,9	8,7
2001	77,5	6,6
2002	154,3	7,4
2003	178,1	4,7
2004	54,2	1,1
2005	299,9	5,2
2006	648,3	10,4
2007	538,2	7,2
2008	608,0	6,1
2009	450,3	5,9

Mənbə: Bakı, DSK, 2010, s.79-91

ki bazasının yaxşılaşdırılması məqsədilə əsas kapitalla 3092,7 milyon manat investisiya yönəldilmişdir.

Cədvəl 2-də Azərbaycanda enerjidaşıyıcıları müəssisələrində əsas kapitalla yönəldilən investisiyalar haqqında məlumatlar verilmişdir:

Araşdırmalar göstərir ki, qeyd edilən illər ərzində ölkənin bütün iqtisadi sahələrinin əsas kapitalına yönəldilmiş investisiyanın 6,2%-i elektrik enerjisi, qaz, buxar və kondensiyalaşdırılmış hava ilə təchizata sərf edilmişdir.

Enerji təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətləri

Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi məlumatlarına görə, 01.01.2010-cu il tarixinə ölkədə enerjidaşıyıcılarının təchizatı üzrə müxtəlif mülkiyyət növünə malik, 231 müəssisə mövcuddur ki, onların da 78%-i dövlət, 17,3%-i xüsusi, 3,9%-i xarici, 0,8%-i isə qarışıq mülkiyyətə malik müəssisələrdir. Bununla yanaşı, elektrik enerjisi, qaz və s. təchizatı ilə 72 nəfər fərdi sahibkar məşğul olur [1, s. 705-708].

Tədqiq edilən sahəyə yönəldilən investisiyaların intensiv xarakter almasına baxmayaraq, dövlət büdcəsindən elektrik və

istilik enerjisi, təbii qaz və su xidmətləri üzrə ayrılan vəsaitlərin həcmi ildən-ilə artmaqdadır.

Cədvəl 3-də Azərbaycan Respublikasında dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən istehlakçıların istifadə etdikləri elektrik və istilik enerjisi, təbii qaz, su xidmətləri həcmi xarakterizə edən məlumatlar əksini tapmışdır:

Cədvəl 3-dən görüldüyü kimi, əgər 2000-ci ildə qeyd edilən enerjidaşıyıcıları və su üzrə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitin məbləği 29,9 milyon manat təşkil etmişdirsə, 2008-ci ildə həmin göstərici 116,1 milyon manat, 2009-cu ildə isə 120,5 milyon manat təşkil etmişdir. Başqa sözlə, 2009-cu ildə dövlət büdcəsindən ayrılan həmin təyinatlı vəsaitlərin məbləği, 2000-ci illə müqayisədə 4 dəfədən çox artmışdır. 2009-cu ildə ayrılmış bütün vəsaitin 88,1 milyon manat və ya 73,1%-i elektrik enerjisi, 19,4 milyon manat və ya 16,1%-i su haqqının ödənişi, 9,7 milyon manat (8,1%-i) təbii qaz və 3,3 milyon manat (2,7%-i) istilik enerjisi xərclərinin ödənilməsinə sərf edilmişdir. Bu xərclərin əsas hissəsi məcburi köçkün və qaçqınların, eləcə də işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yaşayan əhəlinin enerji xərclərinin təmənnasız ödənişinə yönəldilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Hökumətinin fəaliyyətinin əsas nəticələri və prioritet istiqamətləri (2003-2013-cü illər) üzrə Dövlət

Cədvəl 3

Azərbaycan Respublikası üzrə Dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən istehlakçıların istifadə etdikləri elektrik və istilik enerjisi, təbii qaz, su xidmətləri

Enerjidaşıyıcıları	Ölçü vahidi	2000		2008		2009	
		natural	milyon manat	natural	milyon manat	natural	milyon manat
Elektrik enerjisi	milyon kVt saat	541,7	18,1	1414,7	84,8	1467,8	88,1
İstilik enerjisi	min Q/kal	55,2	0,9	154,6	3,0	168,1	3,3
Təbii qaz	milyon m ³	150,7	3,3	97,1	9,7	97,4	9,7
Su	milyon m ³	37,4	6,9	31,1	18,6	32,3	19,4

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, «Səda», 2010, s.437

Statistika Komitəsinin tərtib etdiyi icmalda 2013-cü ildə ölkədə elektrik enerjisinin istehsalının 27558 milyon.kVt/saata, adambaşına düşən elektrik enerjisinin 3195 kVt/saata, təbii qaz istehsalının müəssisə və təşkilatlar üzrə 9335 milyon m³-ə, əhali üzrə isə 4047 milyon m³-ə çatdırılması, adambaşına düşən təbii qaz istehlakının 444 milyon m³-ə, qaz ixracının isə 19,2 milyon m³-ə çatdırılması proqnozlaşdırılır [4, s.24-26].

Respublikamızda davamlı enerji təhlükəsizliyini təmin etmək üçün 2013-cü ilədək dövlət siyasətinin aşağıdakı istiqamətlərdə davam etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- neft-qaz hasilatı, nəql və emalı infrastrukturunun yenidən qurulması və modernləşdirilməsi;
- yeni yataqların və perspektiv strukturların geoloji kəşfiyyat işlərinin intensivləşdirilməsi və onların istismara hazırlanması;
- ölkənin qazla təmin edilməyən məntəqələrinin qazla təchiz edilməsi;
- regionların inkişafı və bununla əlaqədar elektrik enerjisinə tələbatın artım sürətini nəzərə alaraq yeni güclərin yaradılması, alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin genişləndirilməsi nəticəsində ölkənin enerji təhlükəsizliyinin təminatının yüksəldilməsi;
- energetika sektorunda sahibkarlıq fəaliyyətinin dəstəklənməsi;
- müasir tipli elektrik stansiyalarının inşasının, yenidənqurulmasının və inkişafı layihələrinin həyata keçirilməsinin davam etdirilməsi;
- elektrik ötürücü xətlərin və yarımstansiyaların yeniləşməsi və tamamilə yeniləri ilə əvəz olunması [3, s.22-23].

Qeyd edilən dövlət siyasəti çərçivəsində əhalinin və iqtisadiyyatın enerji ilə təminatının yaxşılaşdırılması üçün elektrik və istilik enerjisi, eləcə də qaz təchizatı sahəsində müvafiq

əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsəddə uyğun olardı.

Nəticələr

Aparılan təhlil və araşdırmalar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, dövlət tərəfindən əhalinin və iqtisadiyyatın enerji ilə təminatının daha da yaxşılaşdırılması üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsəddə uyğundur:

- ❖ enerjiyə olan tələbatın tam və fasiləsiz ödənilməsi;
- ❖ regionlarda yeni güclərin yaradılması istiqamətində fəaliyyətin davam etdirilməsi;
- ❖ regionlarda, xüsusilə kəndlərdə elektrik verilişi xətlərinin və yarımstansiyaların yenisi ilə əvəz olunması;
- ❖ yaşayış məntəqələrinin qış mövsümündə qaz təchizatı ilə fasiləsiz təmin edilməsi;
- ❖ qaz infrastrukturunu olmayan yaşayış məntəqələrinin qazla təmin olunması üzrə təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- ❖ mövcud yeraltı qaz anbarlarının yenidən qurulması və yenilərinin tikilməsi;
- ❖ sosial-infrastruktur obyektlərində istilik təchizatının əsaslı şəkildə yaxşılaşdırılması məqsədi ilə istilik təchizatı mənbələrinin şəbəkələrinin modernləşdirilməsi;
- ❖ alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişaf etdirilməsi;
- ❖ enerji daşıyıcıları uçotunun yeni prinsiplər əsasında qurulması və istifadə edilən enerji, qaz haqlarının vaxtında yığılıb təhvil verilməsi işinin mütəşəkkil təşkili.

Hesab olunur ki, bu və ya digər müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə Azərbaycan Respublikasında əhalinin və iqtisadiyyatın enerji ilə təminatının yaxşılaşdırılması dərinləşməsi reallaşacaq və ölkəmiz enerjieffektivliyi daha da təkmilləşəcək və yüksələcəkdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, «Səda», 2010, s. 840.
2. Azərbaycanda tikinti. Statistik məcmuə. Bakı, «DSK», 2010, s. 388.
3. Azərbaycanın regionları. Statistik məcmuə. Bakı, «Səda», 2009, s. 660.
4. Azərbaycan Respublikası Hökumətinin fəaliyyətinin əsas nəticələri və prioritet istiqamətləri (2003-2013-cü illər). Statistik icmal. Bakı, «Şərq-Qərb», 2008, s. 96.

Исаев Рамин Али оглы,

диссертант Азербайджанская Государственная Нефтяная Академия

**Пути улучшения энергетической обеспечении населения и экономики
Азербайджана**

Аннотация

В статье на основе многолетних статистических данных проанализировано современное состояние обеспеченности населения и экономики Азербайджана энергоносителями и указаны пути её улучшения. А также для улучшения энергетической обеспечении населения и экономики страны определении направлении по проведению соответствующих мероприятий в отрасли энергетики, тепловой энергии и газоснабжении.

Ключевые слова: Экономика Азербайджана, энергетическая безопасность, инвестиции.

Мəqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 23.11.10.

Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 06.12.10.

Çapa qəbul olunmuşdur: 22.12.10.